

PEREGRINATIO HUNGARORUM

1. Széchenyi Zsigmond itáliai körútja 1699–1700. Közreadja: Ötvös Péter. Szeged, 1988. 58 l. 2 t.
2. Batthyány Kristóf európai utazása 1657–1658. Közreadja: Szelestei Nagy László. Szeged, 1988. 61 l.
3. „Vitéz-e avagy ájtatos?” I. Batthyány Ádám sajátkezű bűnlajstroma s „némely fontos kicsiség”. Közreadja: Szilasi László. Szeged, 1989. 63 l.
4. Kérészi István omniáriuma. Közreadja: Lázár István Dávid. Szeged, 1989. 73 l.

1988–89-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadásában jelent meg a „Peregrinatio Hungarorum” című sorozat első négy darabja. A sorozatot Herner János szerkeszti, célul tűzve a magyar utazási irodalom emlékeinek feltárását és közrebocsátását.

A bevezetőből megtudjuk, hogy a magyar utazási irodalom igen gazdag anyagot nyújt a „Peregrinatio Hungarorum” kiadóinak. Nincsenek a témán belül szorosan vette műfaji, időbeli határok.

A sorozat első darabja Széchenyi Zsigmond itáliai körútról (1699–1700) szól. Széchenyi Zsigmond apja, György megbízására utazik Itáliába. Az apa féltő tanácsokkal látja el fiát és útítársait. Az utazók: H. L. Coenen prefektus, Toronyi László, Zsigmond, és egy tanulóútasa: Miskei János. Néhány megjegyzés a kísérő tanulmányhoz. Ötvös Péter, a tanulmány szerzője főképp Bártfai Szabó László monumentális Széchenyi-családmonográfiájára támaszkodik, bár hangoztatja, hogy Bártfai a könyv írásakor még sok adatnak nem volt birtokában, így információi tévesek. Egy helyütt értelemzavaróak a következő sorok: Széchenyi György „57 évesen” kezdte gazdaságát irányítani: „... ekkortól... alig fél évszázad alatt a család gyöngyösi házához 416 000 holdnyi birtokot szerzett.” (10.) Ezek szerint mintegy 107 éves korára lett a nagy gazdaság birtokosa...

A kiadvány két része az instructiókat és az utazók hazairt leveleit tartal-

mazza. A prefektushoz szóló instructio latinul íródott, és a többi közt ez a legterjedelmesebb. Végül személy- és névmutató kalauzolja az olvasót a szövegben; olvashatjuk az utazásról szóló tanulmány német nyelvű kivonatát, és láthatunk egy-egy fotómásolatot gr. Széchenyi Zsigmond arcmásáról, valamint a prefektushoz írt instructio végéről, mely a sok javítástól szinte olvashatatlaná vált.

A kiadvány második darabja Batthyány Kristóf európai utazásáról (1657–1658) szól. Az útinapló szerzője – mint az igen szűkszavú jegyzetből megtudjuk – ismeretlen, illetve nem valószínű, hogy azonos az előlapon feltüntetett Sárkány Jánossal. Vajon ki volt ez a titokzatos Sárkány János? A tanulmány nem szól róla, és a történet meglehetősen pikáns. Sárkány János – Batthyány Kristóf hajdani inasa – 1670-ben (12 évvel) a peregrináció után) megöli feleségét, Törös Katalint, ezután elmenekül. Az ifjú Kristóf ugyanis 14 évvel a gyilkosság előtt elszerette Sárkány feleségét, kapcsolatuk egészen az asszony haláláig tartott. Ezek szerint az utazás kezdete előtt kezdődött viszonyuk. Amennyiben Sárkány írta a naplót, még nem tudhatta az esetről, különben nem írta volna olyan buzgalommal és helyenként oly regényes élvezetességgel az útinaplót. Másrésztől nem várt volna ilyen sok időt a gyilkossággal. Ha nem ő írta, vajon csak szolgálatai fejében, mintegy ajándékként kapta volna a naplót? (Kovács Sándor Iván: *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyvecskéi*. Bp., 1988. 178–

180.) Az ifjú Kristóf nem sok érdeklődést tanúsított a látványosságok iránt, ezt a naplóióra bízta. Levelei inkább a diplomáciai kapcsolatokat emelik ki, vagy arról szólnak, hogy „semi uj hirt nem irhatok.” (57.) Egyetlen levelében érezhető csak az őszinte és megrázó döbbenet: a velencei vízváros látványa komolyan lenyűgözte. A levelek hangvétele szeretetteljes és sosem felejt el a levél végén hozzáfűzni: „nagyságodnak engedelmes fia”. (55–59.)

A harmadik füzet a *Vitéz-e avagy ájtatos* címet viseli és I. Batthyány Ádám írásait tartalmazza. Szilasi László tudományos igényű tanulmánnyal vezeti be a művet. Központi témája Batthyány Ádám katolizálása (1629 körül) és udvarképessége. A tanulmányból megtudjuk, hogy az ősök hősök voltak, vitézi tetteik mellett Ádám tevékenysége meglehetősen eltörpül. Itt szeretnék élni a hibaigazítás lehetőségével: III. Batthyány Boldizsár nem 1588-ban (5.), hanem 1590-ben halt meg. (Barlay Ö. Szabolcs: *Romon virág*. Bp., 1986. 228.) Szklenár szerint is ez a dátum szerepel a családi okmányokon. (Nagy Iván: *Magyarország családai* I. Pest, 1857. Reprint kiadás 243.) Szilasi Lászlónak mindössze csak azt lehet felróni, hogy Batthyány Ádámot negatív figuraként állítja be. Anyjával pereskedő, hitét katolikusra cserélő, bizonytalan jellemű ember képét kapjuk leírásából. Így nem jut érvényre a németújvári ferences kolostor alapítása, illetve a felsőörsi prépostság gazdagítása, sem fiának, Kristófnak (A „Peregrinatio Hungarorum” 2. ifjú utazója) igényes taníttatása, és nem kap szerepet az a momentum sem, hogy 1627-ben még szeretetteli köszöntőverset ír anyjához. A későbbi oly erős szembe fordulás protestáns hitű anyjával a katolikus térítés – köztük Pázmány Péter – munkájának eredménye lehetett, ennek hatására katolizált 1629 körül. A negatív beállítás Szilasi részéről sem

következetes. Ádám „vitéz-e avagy ájtatos”? A tanulmány szerint „a válasz, talán sajnálatosan, de mindenképpen magától értetődően: sem-sem.” (5.) A tanulmány végén megváltozik a szerző véleménye: „válaszunk talán már nem a karakter nélküli sem-sem, hanem egy gyengécske, hangsúlyok és felhangok nélküli is-is.” (27.) Az érzelmi hangsúlyeltolódás ellenére a tanulmány érdekes kitekintést nyújt a kor vallási megosztottságára, ahol a felekezeti különbségek még a vérrokonokat is egymásnak ugrasztják. Maga a mű két részből áll: útinapló a Regensburgba – III. Ferdinánd koronázására – utazó Batthyány Ádám tollából, és egy két hónapot átölelő bűnlajstrom. Az útinapló csak a fontos napokat emeli ki, de azokat meglepő részletességgel állítja elénk. A bűnkatalógus fő mondanivalója: „trefalodtam heiban valo dolgokral gondolkodtam oliantis szoltam szitkoszodtam lelekevelis”. (46–62.) Ezt a felsorolást csak olykor szakítják meg érdekes bejegyzések.

A negyedik füzet Kérészi István omniáriumát tartalmazza. A kísérő tanulmányból megtudjuk, hogy Kérészi Istvánról alig ismer valamit az utókor. Albuma azonban e műfajban a legteljesebbek közé tartozik. A hatvanhat oldalas albumból mindössze tíz oldal íródott magyarul. Kérészi gyermeki rácsodálkozással ír minden újdonságról, amit külföldön lát vagy tapasztal, az átélés és életszerűség meglepő ereje üt át minden során. A német nyelvű summaryt itt is, mint a sorozat minden darabjában a füzet végén találja az olvasó. Hiányolható azonban, hogy a tartalomjegyzék, a személy- és helynévmutató az első füzet után elmarad.

Összegzésképpen érdekes lett volna az utazásokról – a főbb állomások felsorolásán kívül – vázlatos térképet mellékelni, amely tartalmazza az út során érintett városok, falvak akkor használt, és mai nevét.

A „Peregrinatio Hungarorum” hiánypótló sorozat. Nagyon fontos, hogy a régi magyar irodalomból minél több rég elfeledett írás jusson el a szakértők és a nagyközönség kezeihez is. Erre a célra kiválóan alkalmas a „Peregrinatio

Hungarorum”. Remélhetőleg kiadói az azóta kibővült sorozatot újabb és újabb érdekes adatokkal, utazási forrásokkal fogják bővíteni.

Breznay Márta

TÓTH ANDRÁS – VÉRTESY MIKLÓS: A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE (1561–1944)

Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982.

Az Egyetemi Könyvtár történetéről szóló munka első részét, mely az 1561–1874-ig tartó korszakot öleli föl, Tóth András, a második részét, az 1874–1944-ig tartó időszak eseményeit pedig Vértesy Miklós írta. A könyv végén pontos és részletes bibliográfia és jegyzet-rész, s egy-egy terjedelmes német illetve angol nyelvű összefoglalás található.

A mű első része az egyetem alapításának előzményeit, nehézségeit, a költözködések, a könyvállomány gyarapításának különféle módjait és lehetőségeit tárgyalja 1561-től kezdődően. Az Egyetemi Könyvtár elnevezésnek 1635-től van létjogosultsága, az addigi könyvállomány a jezsuita rend könyvtárának tekinthető. Az első katalógus elkészítéskor (1632-ben) 1489 kötetet vettek számba.

Miközben képet kapunk az első magyarországi jelentős könyvgyűjtemény kialakulásának első évszázadairól, nem marad el a fontosabb változások indoklása sem, a könyvtár történetével párhuzamosan állandó korrajzot kapunk az intézmény sorsára kiható eseményekről is. Így e címe szerint könyvtártörténeti munka a magyarországi tudománytörténet egy fontos metszetről ad képet. A jezsuita rend feloszlatásával (1773) a könyvtár állami intézménnyé vált, majd hosszas előkészületek után Nagyszombatról Budára költözött. A következő nagy korszakok a jozefinizmus, az abszolutizmus, a re-

formkor, a szabadságharc és az azt követő évtizedek. Két jelentősebb igazgatót mutat be részletesebben is a könyv ebből a korszakból: Fejér Györgyöt a reformkor idejéből és Toldy Ferencet a szabadságharc utáni évtizedekből.

A módszer a könyvtártörténet bemutatásakor mindig ugyanaz: a kor felvázolása és az intézmény sorsának alakulására való kihatása, a könyvtárosok és munkájuk megismertetése, az olvasóközönség által felmerült igények kielégítésének módja, a könyvállomány feldolgozása és bővítésének lehetőségei.

A könyv második része hetven év történetéről ad számot (1874–1944-ig). A módszer itt is hasonló az első részben alkalmazottakhoz. Az új épületbe való költöztetés nehézségeit ismerhetjük meg, különös tekintettel az olvasóterem, a raktárak és a katalogizálás kialakítására és továbbfejlesztésére. A felettes hatóságok szerepe, azaz beleszólása a könyvtár belső életébe, és a könyvállomány gyarapításának ügye a megváltozott körülményeknek megfelelően ekkor más természetű volt, mint a megelőző századokban. Ezt a hét évtizedet a történelem viharainak pusztítása után alapvetően a szegénység és a konzervativizmus jellemzi.

Az Egyetemi Könyvtár történetét összefoglaló munka nagy érdeme, hogy részletes és átfogó elemzést ad, felhasználva a számos korábbi tanulmányt és korabeli dokumentumot.